

על הסוכה

שלוש הרגלים מושרשים בטבע ובהיסטוריה. 'סוכות' הוא חג האסיף. ההיסטוריה העניקה לחג מימד נוסף. השם 'סוכות' מקשר אותנו לתחנה הראשונה של החופש בצאת ישראל ממצרים (במדבר לג, ה). אולם, בסוכות יש מימד נוסף. לכאורה הסוכה היא בנין עראי בלתי מוגן מהשרירות האקלימית, אבל, דווקא באי-הגנה זאת טמון כוחה. היא מבשרת עידן שבו לא נצטרך להיות מוגנים על ידי הכוח והאלימות, בו תספיק מחיצה במקום גדר הפרדה, וסכך מהטבע, במקום גג, סמלה של ההגנה העלולה לקבל טומאה: "כִּי יִצְפְּנִי בְּסִכְּהָ, בְּיוֹם רָעָה יִסְתַּרְנִי בְּסִתְרֵי אֶהְלֹו" (תהלים כז, ה). זוהי בשורת מלכות שמים העתידה, בה תהיה האנושות מוגנת לא על ידי עשן התותחים, אלא על ידי "ענני הכבוד".

שני המשיחים

אחד הרעיונות המצויים במסורת היהודית והמהדהדים במסכת סוכה שבתלמוד הוא הרעיון על שני המשיחים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד. דברים אלה מתבססים על כמה פסוקים סתומים שבנבואות זכריה (יב, ט-יד): "וְנִשְׁפְּכֹתִי עַל בֵּית דָּוִיד וְעַל יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם רוּחַ חַן וְתַחֲנוּנִים וְהִפִּיטוּ אֵלַי אֶת אֲשֶׁר דָּקְרוּ, וְסָפְדוּ עָלָיו". על מה ההספד? מי הוא הנדקר? מה משמעותם של פסוקים אלה? את פשט הכתובים אין אנו יודעים. הם היו בסיס לבניינים הגותיים ואגדיים רבים. חז"ל התייחסו לפסוקים אלה, אך היו חלוקים בפירושם (סוכה נב ע"א): "חד [חכם אחד] אמר [שההספד יהיה] על משיח בן יוסף שנהרג, וחד אמר על יצר הרע שנהרג". אדלג כאן על ההיסטוריה הפרשנית הארוכה ואתייחס רק לפירושו האלגורי של ר' אברהם יצחק הכהן (הראי"ה) קוק על דברי חז"ל קצרים אלה (אורות, עמ' קס). דרך תפיסתו, אגב, מושפעת מדרכו של הגר"א.

לפי הראי"ה משיח בן יוסף ומשיח בן דוד מתייחסים לשני אידיאלים או אוטופיות מנוגדות, המדריכים את האנושות. מצד אחד קיימת שאיפת הגאולה הלאומית שהדריכה עמים רבים במלחמותיהם, ואצלנו היא כמובן באה לידי ביטוי בציונות. לצדה של שאיפה זאת, וכנגדה, קיים חלום ששבה בקסמו רבים מאצילי האנושות וביניהם יהודים אינספור – חלום על גאולה בינלאומית שתתגבר על תוצאותיה הטרגיות של הלאומיות, חלום הקוסמופוליטיות שתמחק את הגבולות, הפספורטים והויזות המפרידים בין המדינות, ותחסל את השנאה בין העמים: "לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" (ישעיה ב, ד).

השפה כמשל

המתח בין שני האידיאלים בא לידי ביטוי בולט בתופעה האנושית ביותר, השפה. שפתו של עם הוא סמל וביטוי לאינטימיות שבו. אנו קנאים לשפה ומנסים לשמור עליה. מאז הילדות מחנכנו שמים בפנינו שולחן ערוך עשיר בכללים גדולים וסעיפים קטנים, ודורשים מאתנו להיות חרדים לו על ארבעת חלקיו: "אורח-ההיגוי, אבן-הניקוד, חושן-הדקדוק ויורה-התחביר". אין ספק, כפי שלמדתי מאי שם בכתבי ניטציה, מי שמקפיד בדקדוק, בצורה כלשהי, מאמין בא-לוהים.

עבור המקרא הביטוי המסמל את הלאומיות והסכנות הנובעות ממנה היא השפה. השפה יקרה לנו, אך במגדל בבל מובעת הקללה שבה. בנבואת התוכחה שבתורה (דברים כח, מט) מתואר האויב "גוי מרחק מקצה הארץ... גוי אשר לא תשמע לשנו". הדברים מהדהדים בנבואת ירמיהו (ה, טו): "גוי ממרחק... גוי לא תדע לשנו ולא תשמע מה ידבר". פרק לא בתהילים כתוב על ידי אדם נרדף הממשיל את סבלו הפרטי לגורלו של עם המאויים על ידי אויביו. הוא מצפה להצלחתו מידי הקב"ה, והוא מבקש שיגן על החוסים בו "תסתירם בסתר פניך... תצפנם בסכה מריב לשנות". ביטוי נפלא הקשור בסוכה: "ריב לשנות". המפרשים מבינים ביטוי זה כמתייחס לסכנה הנובעת מלשונם של האנשים, בבחינת "טפלו עלי שקר – זדים" (תהילים קיט, ט). כשלעצמי, אינני יכול שלא לקרוא את הפסוק כפשוטו, מלחמות העמים שהלשון מהווה מוקד לזהותם הלאומית. ותפילתנו להקב"ה היא אכן: "ופרוש עלינו ספת שלומך" – בסכה מריב לשנות. תיקון החטא והקללה שבמגדל בבל בא לידי ביטוי בחזון צפניה (ג, ט): "כי אז אקהףך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה'". שפה ברורה היא השפה האחת של אנושות העתיד.

שני אידיאלים מתגוששים כאן. מצד אחד, האידיאל של הקומוניקציה בין האנשים, אף בארץ זרה ובכתב זר. מצד שני, הבז לשפה מלאכותית, דוגמת האספרנטו, שפה סטירילית ללא היסטוריה, ללא משקעי האפר והפאר שבתולדותיה.

הדילמה של השפות, היא הדילמה של הלאומיות והקוסמופוליטיות. לפי הראייה ברעיון משיח בן יוסף מתבטא חזון הגאולה הלאומית של העמים המשועבדים ו"מתגלה התכונה של לאומיות ישראל מצד עצמם". הציונות מסומלת בתחייתה של השפה העברית, ובאחדות שהשפה העברית הביאה לעמנו. אולם, אין זה האידיאל האחרון: "התכלית האחרונה אינה התגדרות התייחדות הלאומיות בלבדה, כי אם השאיפה לאחד כל באי עולם למשפחה אחת לקרוא כולם בשם ה'". זהו האידיאל של משיח בן דוד. מותו של משיח בן יוסף מסמל את המעבר בין העידנים: "וכשצריך העולם לעבור עניין הלאומיות אל הכללות צריכה להיות גם כן כעין הריסה [של] אלה דברים שהושרשו מצד הלאומיות המצומצמת, שיש עמה המגרעות של אהבה פרטית יתרה. על כן עתיד משיח בן יוסף ליהרג, ומלכות אמיתית וקיימת תהי' משיח בן דוד". לא כל קוראי יהיו מרוצים מהדברים המובלעים כאן, שהרי ימות משיח אלה הם בעצם ניצחונה של היהדות, שנשארת מרכז לפרפריה של העמים. אולם, הראייה לימד אותנו: "ועתידה הסבלנות להתפשט, עד שיוכל

רוח האדם בכללו למצוא את הניצוץ הטמיר בכולן... ויצורפו כל הניצוצות לאבוקה היותר גדולה, ואז תהפך אל העמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ד' (אורות, עמ' קלא).

עתה מסביר לנו הראי"ה את דברי החכמים האחרים. ביטול הלאומיות קשורה לביטול היצר הרע: "וכשמדת הכוסף אל הטוב הכללי מגיעה לביטול ערכה של התייחדות הלאומיות, הנה עוד צעד אחד, והרע יהי' מבוער גם כן מחיי היחידים. נמצא שביטול יצר הרע והריגת משיח בן יוסף קרובים הם בעניינם זה לזה". החכמים משלימים אלו את אלו. ההתגברות על שנאת העמים והציבורים מהווה צעד ראשון והכרחי בביטול הרוע בין האנשים. זהו הניצחון של הטוב. ההמשך מובטח.

אולם, דברים אלה יכולים להיקרא גם בכיוון הפוך. ביטול הלאומיות, שהקסימה ומקסימה יהודים רבים, ללא ביטולו של היצר הרע, מהווה סכנה. מגדל בבל אינו מסמל רק סכנה. הוא גם הבטחתו של הקב"ה ששום מלך, עם או תרבות לא יוכלו לכבוש את העולם כולו. יש סכנה בלאומיות, אך היא מהווה סוכה, מסתור בו אנו יכולים לחיות אחרת. וכנגד מלחמות הכיבוש מאפשרת הסוכה הרעועה מלחמות הגנה. חוסר ההבנה בחשיבותה של סוכה זאת, היא פשעם של אצילי רוח רבים. דוגמה בולטת ביותר היא עבורי דמותו של נועם חומסקי. הוא הוכיח, לדעתי, בצורה משכנעת את קיומו של מעין דקדוק אוניברסלי, תוכנה שאיתה אנו באים לעולם. או אז, הופכת הציונות קטנה ופרובינציאלית. אולם, האוניברסליות הזאת לא נותנת לאדם לראות את המציאות, והאידיאלים הופכים לשרתי הרשע. והנשיא ונצ'ולאה צ'אוס, נפנף בספרו של חומסקי בהרצאתו באו"ם, ומתוך כך חיבר את האידיאלים שלו עם הטירוף הגרעיני האיראני. הבעיה האמיתית אינה בחזון הקץ, אלא בדחיקתו, ובעיוורון כלפי המציאות הריאלית שלפנינו. האידיאלים אמנם נכונים אבל המשיח עוד לא הגיע. ובינתיים, כל זמן שזאב לא גר בשלום עם הכבש, עלינו לחיות בסתירה בין האידיאלים.